

УДК 343.98

Реуцький А.В.

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ОБІГУ ПЛАТІЖНИХ КАРТОК

У статті автор досліджує погляди учених на криміналістичну класифікацію злочинів, дає визначення поняттям «платіжна картка» та «сфера виготовлення та обігу платіжних карток». На думку автора, злочини у сфері виготовлення та обігу платіжних карток охоплюють декілька різновидів злочинних проявів, схожих за криміналістично значущими ознаками, насамперед, за предметом чи засобом злочину, специфікою операцій з платіжними картками, особливостями механізму злочинної діяльності та процесу слідкування, слідчими ситуаціями, що складаються на початковому етапі розслідування, характеристикою злочинців, котрі мають відношення до банківських установ та процесингових центрів тощо.

Ключові слова: платіжна картка, методика розслідування злочинів, криміналістична класифікація злочинів.

Одним з важливих питань економічного розвитку України в наш час є поширення безготівкових розрахунків, у тому числі з використанням платіжних карток. Однак, поряд з позитивними результатами цього процесу існують і негативні. Так, за даними Національного банку України за 2007 рік по рахунках українців було вчинено несанкціонованих транзакцій на суму 9,6 млрд. грн., й це при тому, що за 2006 рік збитки обчислювалися тільки в 1 млрд. грн. Зазначена негативна тенденція пов'язана, з одного боку, з новизною даного платіжного засобу для нашої країни, помилками та прорахунками банків при його впровадженні, а, з іншого, з постійним удосконаленням механізму та способів вчинення злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток, застосуванням найбільш завуальованих форм злочинної діяльності, поліпшенням технічної оснащеності, і, як наслідок, неготовністю правоохоронних органів ефективно протистояти цим злочинним проявам.

У зв'язку з цим нагальною постає проблема щодо формування окремої методики розслідування, що має на меті розробку положень криміналістичної класифікації та характеристики, планування й організації розслідування цього різновиду злочинів.

Проблемою криміналістичної класифікації займалися такі науковці як Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, І. Ф. Герасимов, В.А. Журавель, О.Н. Колісниченко, Б.Є. Лук'янчиков, В. Г. Танасевич, В. О. Образцов, М. П. Яблоков та ін.

Не зупиняючись докладно на працях цих учених, треба вказати, що, на думку більшості з них, кримінально-правова класифікація не в повній мірі відповідає потребам криміналістики, оскільки відображає тільки істотні, с точки зору кваліфікації, ознаки та властивості злочинів у той час, коли розроблення криміналістичних методик вимагає більш детальної системи даних про злочинні посягання, знання яких необхідно для розкриття різних видів злочинів [Див.: 1, с. 425].

Разом із тим, доцільно погодитися з О.Н. Колісниченком в тому, що в жодному разі не можна принижувати значення кримінально-правової класифікації для розроблення окремих методик розслідування злочинів, тобто необхідно вірно поєднувати критерії кримінально-правового характеру та специфічно криміналістичні. Те, що методика розслідування обумовлена багатьма криміналістичними ознаками (засобом злочину, місцем вчинення та ін.), не виключає фундаментального впливу на неї кримінально-правових положень [Див.: 2, с. 14].

На сьогодні ученими-криміналістами висловлені різні думки стосовно підстав криміналістичної класифікації. Так, І.Ф. Герасимов вважав, що існує родова, видова кримінально-правова класифікація злочинів, а також інші класифікації, які повинні враховуватися при розробленні методик у зв'язку з тим, що вони дають можливість виявити деякі закономірності та характеристики, які важливі для розкриття злочинів. На підставі цього він запропонував таку класифікацію: а) за засобом вчинення злочину; б) за ступенем приховування, маскуванню злочину; в) за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; г) за місцем їх вчинення: злочини, місце вчинення яких локалізується в просторі; злочини, місце вчинення яких не має певного територіального характеру, а пов'язане з якою-небудь організаційною структурою, системою [Див.: 3, с. 151-168]. В.Г. Танасевич та В.О. Образцов запропонували як підставу для класифікації виділяти криміналістичну характеристику злочинів та слідчу ситуацію, яка складається на початковому етапі розслідування [Див.: 4, с. 24-25]. І.А. Возгрін думає, що підставами криміналістичної класифікації злочинів є спосіб вчинення злочинів, особа злочинця та особа потерпілого [Див.: 5, с. 43].

Необхідно погодитися з В.А. Журавлем, що у криміналістичній класифікації, яка безсумнівно базується на кримінально-правовій, на відміну від останньої враховуються такі ознаки, які істотно впливають на специфіку здійснення розслідування, а саме на його організацію і планування, висунення слідчих версій, визначення типових слідчих ситуацій та систем слідчих дій і заходів щодо їх розв'язання [Див.: 6, с. 161].

На підставі цих ознак з метою створення методик розслідування злочини можуть об'єднуватися в певні групи. Методики розслідування цих груп злочинів у криміналістичній літературі мають назву «вневидових» [7, с. 5], «групових» [8, с. 380], «межвидових» та ін.

Заслугою на увагу думка Б. Є. Лук'янчикова стосовно того, що ці методики представляють криміналістичні рекомендації більшого ступеня узагальненості, які охоплюють кілька видів і навіть родів злочинних посягань, що вчинюються не взагалі, а за специфічних умов місця, часу або особами, які характеризуються тими чи іншими загальними відмінностями [Див.: 7, с. 8].

Ось чому, перш, ніж формувати методику розслідування злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток та з'ясувати питання про її віднесення до певного класифікаційного рівня, необхідно визначитися з поняттями «платіжна картка» та «сфера виготовлення та обігу платіжних карток».

Визначення терміну «платіжна картка» дається в Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р., відповідно до якого платіжна картка – це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для

ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Вимоги до платіжної картки встановлені чинним законодавством України та міжнародними стандартами, прийнятими Міжнародною організацією із стандартизації (ISO). Вид платіжної картки, що емітується членом платіжної системи, тип носія її ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікрочип тощо), реквізити, що наносяться на неї в графічному вигляді, визначаються платіжною організацією відповідної платіжної системи, у якій ця картка застосовується. Обов'язковими реквізитами, що наносяться на платіжну картку, є реквізити, які дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента картки.

Платіжна картка має містити реквізити (у графічному та/або електронному вигляді), що дають змогу ідентифікувати її держателя. Наперед оплачена платіжна картка може не містити реквізитів, які ідентифікують її держателя візуально або з використанням документів, що посвідчують особу.

Існує ряд міжнародних стандартів, які визначають практично усі властивості платіжних карток, починаючи з фізичних властивостей пластика, розмірів карток та закінчуючи змістом інформації, яка міститься на картці у той чи інший засіб: ISO-7810 "Ідентифікаційні карти - фізичні характеристики"; ISO-7811 "Ідентифікаційні карти - методи запису"; ISO-7812 "Ідентифікаційні карти - система нумерації та процедура реєстрації ідентифікаторів емітентів" (5 частин); ISO-7813 "Ідентифікаційні карти - карти для фінансових транзакцій"; ISO-4909 "Банківські карти – зміст третьої доріжки магнітної смуги"; ISO-7816 "Ідентифікаційні карти - карти з мікросхемою з контактами" (6 частин). Саме ці стандарти використовуються і в Україні.

Ствердження деяких авторів, що телефонні та транспортні картки теж є платіжними [Див.: 9], не витримують критики, тому що вони призначені для фіксування в електронному вигляді заборгованості емітента перед держателем цих карток за попередньо оплаченими товарами (послугами).

Окремі автори [Див.: 10, с. 7; 11, с. 102] використовують для визначення цього поняття інші (різні) терміни, наприклад, «платіжні пластикові карти», «банківські платіжні картки», що невиправдано звужує обсяг злочинів, на які поширюється відповідна методика розслідування. Так, платіжні картки можуть бути не тільки пластиковими, а виготовляться також з іншого матеріалу. У той же час платіжні картки Diners Club та American Express, які до речі також досить активно використовуються в нашій країні іноземцями, не є банківськими, оскільки емітуються іншими фінансовими установами.

Вважаємо за необхідне відмітити, що платіжна картка має дуалістичну природу. Так, з однієї сторони це носій ідентифікаційної інформації у вигляді електронних даних, які містяться на магнітній смузі або мікрочипі, з іншої – це звичайний документ, який повинен містити реквізити, що дають змогу ідентифікувати платіжну систему та емітента.

Що стосується сфери виготовлення та обігу платіжних карток, то як видається, це певна галузь, де правовідносини виникають у зв'язку з емісією платіжних карток,

здійсненням операцій з їх застосуванням, а також із проведенням розрахунків за цими операціями, тобто де діють усі правовідносини від виготовлення, персоналізації та випуску в обіг платіжної картки, як спеціального платіжного засобу, до її знищення або закінчення строку її дії.

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що поняття «злочин у сфері виготовлення та обігу платіжних карток» охоплює декілька різновидів злочинних проявів, схожих за криміналістично значущими ознаками, насамперед за предметом чи засобом злочину, специфікою операцій з платіжними картками, особливостями механізму злочинної діяльності та процесу слідоутворення, слідчими ситуаціями, що складаються на початковому етапі розслідування, характеристикою злочинців, котрі мають відношення до банківських установ та процесингових центрів тощо.

Необхідно відзначити, що наявність загальних ознак не виключає, а навпаки припускає, певну неоднорідність досліджуваних злочинів, яка зумовлена об'єктом злочинного посягання та специфікою окремих операцій з платіжними картками.

Необхідність класифікації злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток, як цілком слушно підмітив Б.Є. Лук'янчиков, обумовлена «... по-перше, зростанням рівня професіоналізму злочинців, посиленням організаційних засад готування, вчинення та приховування злочинів, удосконаленням тактики злочинної діяльності; по-друге, організаційно-кадровими та іншими недоліками в діяльності органів розслідування (рівнем професійної підготовки, плінністю кадрів, станом матеріально-технічного забезпечення тощо)» [7, с. 2].

На нашу думку, злочини можна класифікувати на дві групи: 1) злочини, які пов'язані з порушенням порядку виготовлення та обігу платіжних карток; 2) злочини, які пов'язані з безпосереднім посяганням на майно фінансових установ та їх клієнтів. Щодо першої групи, то самі платіжні картки виступають в них як предмет злочинного посягання, а в другій – як засіб реалізації злочинного наміру.

До злочинів, пов'язаних з порушенням порядку виготовлення та обігу платіжних карток, відносяться: 1. Підrobка платіжних карток, а так само придбання, зберігання, перевезення, пересилання з метою збуту підrobлених платіжних карток або їх збут (ст. 200 КК України); 2. Незаконне заволодіння платіжними картками (ст.ст. 185, 186, 187, 189 КК України); 3. Проникнення в електронну мережу банківських установ та/або процесингових центрів, злом Інтернет-магазинів та інших сайтів з метою незаконного отримання реквізитів платіжних карток (ст.ст. 361, 3612 КК України); 4. Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (це можуть бути реквізити та/або дампи платіжних карток, особливості операцій за платіжними картками у конкретній банківській установі та інше (ст. 231 КК України); 5. Розголошення банківської таємниці, що стосується реквізитів платіжних карток (ст. 232 КК України); 6. Зловживання владою або службовим становищем (випуск та проведення операцій за платіжними картками, укладання договорів на обслуговування розрахунків за платіжними картками з порушенням встановленого порядку, що дало можливість вчинити посягання на майно фінансових установ та їх клієнтів (ст. 364 КК України); 8. Підrobлення посвідчення або іншого документа, який засвідчує особу, і який надає права або звільняє від обов'язків, з метою використання його як підrobлювачем, так і

іншою особою, або збут такого документа, а також його використання, з метою незаконного одержання платіжної картки (ст. 358 КК України).

До злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток, які пов'язані з безпосереднім посяганням на майно фінансових установ та їх клієнтів, відносяться: 1. Використання підроблених платіжних карток (ст. 200 КК України); 2. Шахрайські дії зі справжніми платіжними картками та їх реквізитами. (ст. 190 КК України); 3. Фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою вчинення злочинів за допомогою підроблених сліпів (ст. 205 КК України); 4. Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин з метою незаконного використання платіжних карток та їх реквізитів (ст. 361 КК України).

Постійне вдосконалення способів вчинення розглядуваних злочинів свідчить про те, що запропонована класифікація не є, та і не може бути закритою системою, тому вона завжди відкрита для доповнення новими видами злочинів у сфері виготовлення та обігу платіжних карток.

Приймаючи до уваги те, що перша група злочинів спрямована на підготовку та/або забезпечення вчинення злочинів другої групи, яка є основною і найчисленнішою у сфері виготовлення та обігу платіжних карток, то й більш перспективною та необхідною видається подальша розробка методики розслідування злочинних проявів, що пов'язані з посяганням на майно фінансових установ та їх клієнтів.

Список використаних джерел та література:

1. Криміналістика: Учебник для вузов / Авт. кол.: Б.Е. Богданов, А.Н. Васильев, В.Я. Колдин и др.; Отв. ред. А.Н. Васильев. – М.:Изд-во МГУ, 1971. – 564 с.
2. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. – Х.: Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.
3. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во., 1975. – 184 с.
4. Танасевич В.Г., Образцов В. А. Методика расследования и криминалистическая классификация преступлений // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 69 1978 – С.19-26.
5. Возгрин И.А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. – Л., 1976. – 43 с.
6. Журавель В.А. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування // Вісник Академії правових наук України. 2002р. №3(30). – Х.: Право, 2002. – С. 160-166.
7. Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Київ –2001 Національної академії внутрішніх справ України. – 28 с.
8. Жирний Г.Ю. Деякі питання криміналістичної методики // Матеріали наукової конференції "Конституція України - основа модернізації держави та суспільства". 21-22 червня 2001 р. Харків. – Х.: Право, 2001. – С. 379-380.
9. Карпова М. В тюрму по пластиковой карте [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/money/2006/04/27_a_626606.shtml
10. Вертузасв М.С., Ільницький А.Ю. Пластикові платіжні засоби в Україні: кримінологічний аспект: Навчально-практичний посібник – К.:Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 108 с.
11. Фирсов Е.П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. – М.: Юрлитинформ, 2004. – 160 с.

Реуцкий А.В. Криминалистическая классификация преступлений в сфере изготовления и оборота платежных карточек.

В статье автор исследует взгляды ученых на криминалистическую классификацию преступлений, дает определения понятиям «платежная карточка» и «сфера изготовления и оборота платежных карточек». По-мнению автора, преступления в сфере изготовления и оборота платежных карточек охватывают несколько разновидностей преступных проявлений, схожих по криминалистически значимым признакам, прежде всего по предмету или средству преступления, специфике операций с платежными карточками, особенностям механизма преступной деятельности и процесса следообразования, следственным ситуациям, складывающимся на начальном этапе расследования, характеристике преступников, которые имеют отношение к банковским учреждениям и процессинговым центрам и т.п.

Ключевые слова: платежная карточка, методика расследования преступлений, криминалистическая классификация преступлений.

Reutskiy A.V. Criminalistics classification of crimes in the field of making and turn of pay cards.

In the article an author probes the looks of scientific on criminalistics classification crimes, gives determination concepts «Pay card» and «sphere of making and turn of pay cards». По-мнению of author, crimes in the field of making and turn of pay cards engulf a few varieties of criminal displays, similar on on criminalistly to the meaningful signs, foremost on an object or mean of crime, to the specific of operations with pay cards, features of mechanism of criminal activity and process of следообразования, consequence situations, to accordion on the initial stage of investigation, description of criminals which relate to bank institutions and processing centers etc.

Key words: pay card, method of investigation of crimes, criminalistics classification of crimes.

Надійшла до редакції 03.11.2008 р.